

Загорка КАЛЕЗИЋ

ДРАМЕ СЛОБОДАНА ТОМОВИЋА

Слободан Томовић се може схватити као интелектуалац високе професионалне определијељености, разноврсних дисциплинарних усмјерења и изузетне мисаоне комплексности. Главно поље његовог интересовања, по природи ствари, јесте филозофија која представља ужу сферу његове стручне и научне оријентације, с обзиром на то да је као млад човјек студирао и дипломирао из ове области, а потом и докторирао. Његова докторска теза је *Његошева филозофија природе*.

Томовић је личност која филозофији приступа на начин како се то чинило некада, у неко знатно и поодавно минуло вријеме, са схватањем да се на тај начин ради о најсупстанцијалнијој суми људских знања, о човјековој природи и његовом постојању. То значи да Томовићево разумијевање филозофије полази од широке претпоставке да је филозофија у уској вези са другим примарним духовним дисциплинама или областима, те да је у појединим својим појавним облицима њима и условљена као својеврстан систем поимања ствари и погледа на свијет. У дјелатности на које се овдје мисли, по једној страни, спадају религија и теологија а по другој – историја и књижевност.

У Томовићевим многим елаборацијама ове области је тешко, заправо немогуће раздвојити, јер се оне код овог аутора на разне начине често прожимају и допуњују, да би саобразно томе најбоље говориле о комплексној профилацији његовог духа. Филозофијом као примарном сфером интересовања Томовић се бави читавог свог вијека. Први његови публиковани радови, на примјер *Каузално порекло супротних појава у природи*, карактерише изразит филозофски предзнак. Касније, за десетак или можда нешто више година, живећи углавном у погубном сивилу провинције, Томовић је на својеврстан начин обновио, продубио и проширио свој фонд знања

из ове области. Када се одлучио да докторира, избор је, нимало случајно, пао на Његоша. Тема *Његошева филозофија природе*, већ тада се показала као слутња или као најавна много каснијих и комплекснијих, што ће рећи универзалнијих Томовићевих елаборација, чија је синтеза остварена у књигама *Бог је створио живот*, *Јесмо ли сами у васиони*, *Филозофија Откровења*, *Филозофија времена* и друге. Бавећи се крупним питањима и вансеријским комплексним проблемима, Томовић је једну врсту ослонца и уточишта налазио у светима књигама и у *Библији*, а другу, веома егзактну и модерну, у биологистичким теоријама и савременим дометима научних теорија.

У многим својим књигама Слободан Томовић се јавља као поуздан зналац и просудитељ историје. Не само у латинској пословици, већ и код њега историја је схваћена као учитељица живота. Бавећи се општим појавама и питањима историје, откривао је значај појединачних проблема, питања и појава што га је постепено, али континуирано приближавало књижевности. У овој сфери за њега је тема над темама Његош, и то виђен из различитих перспектива, биографске и антрополошке, поетске и филозофске. Као синтеза свих ових интересовања настала је голема књига *Енциклопедија Његош*.

На другој страни, код Томовића се одавно родила, а потом у појединим његовим фазама све продубљеније развијала релација у оквиру које је он на разне начине говорио о додирима, прожимањима или стапањима филозофије и књижевности. У више књига је анализирао овај комплекс на примјерима високореферентних страних и домаћих писаца – *Његошева луча*, *Јунак апсурда*, *Могућа стварност*. У овом случају као најбоља интелектуална и научна искуства експлицирају се теме од Достојевског до Андрића, у првом реду оне које конституишу књигу *Јунак апсурда*, али и неке друге које су у исто вријеме остале изван овог рукописа, или су најстајале послје његовог појављивања.

Бавећи се фундаменталним питањима виспрено бираних централних области људског духа и трајања, као што су филозофија са космогонијом, историја сагледана кроз биране домаће егземпларе, те теологија као виша сфера духовности, књижевност схваћена као синтеза можда најсуптилнијег људског искуства оличена у сјају мисаоности и сликовитости, Томовић се у овом дугом временском луку и сложеним својим активностима непрестано сусрета са свијетом идеја. Као што је познато, ријеч је о једном бескрајном спектру људс-

ке референтности и церебралности. И управо тамо гдје се инспири-сао великим идејама суочавао се и са искуством по којем се наспрам неких великих идеја, веома често у контрапункту и конфликту са њима, јављају и друге, такође велике идеје. Томовићу није било тешко да открије медије у којима се очитовало овакво искуство. То су, заправо, разне крупне и комплексне области људског духа којима се он иначе бавио и које је на себи својствен, оригиналан и продубљен начин елаборирао.

По свој прилици, негдје високо или далеко, у сфери надградње ове материје или проблематике код Томовића је засијала мисао да међусобно опозитне идеје супротстави, да их изрази у њиховим конфликтним ситуацијама. У њима се као у искривљеним огледалима еманирао један посве узбудљив и увјерљив свијет у свој специфичности и изоштреној диференцијацији. Материја о којој је овдје ријеч, заправо се јавља као семантичка и структурна основа Томовићевог драмског циклуса који се састоји од двадесетак драмских текстова. За већину ових дјела, на примјер: *Сатана против Бога*, *Пилатов повратак*, *Судије*, *Претходнице Уљанова*, *Мит о великом брату и Празнина*, послужили су мотиви из *Луче микроkozма* П. П. Његоша, *Мајстора и Маргарите* М. Булгакова, *Процеса и Замка* Ф. Кафке, *Злих духова* Ф. М. Достојевског, *Страница* А. Камија или неколико романа Џорџа Орвела.

На сличан начин Томовић је реинтерпретирао поједине појаве или личности из историје као што су француска револуција у драми *Велика револуција*, дубина времена и трајност, односно универзалност идеја у драми *Свети Јован Крститељ*, противречна библијска тематика у *Јосифовој браћи*, или специфична проблематика која се јавља као пратња појединих личности, снажно их карактеришући и ситуирајући у новом и специфичном контексту као што су Сизиф, Сократ и Нерон, Његош и краљ Никола.

Томовићеве драме карактерише добро међусобно постављена и супротстављена проблематика, узорна индивидуализираност ликовва, најчешће чист, нормиран језик који изражава мисао апострофираних јунака, али се при том не јавља као средство њихове карактеризације, или то барем није његова примарна функција. Посматране са становишта класичне или, макар у извјесном условном значењу ове ријечи, једним дијелом и модерне драматургије, апострофирана драмска остварења у већини случајева одликује једно својство

које се не јавља као случајност, по којој би то могла бити и њихова слабост, већ као елементарно структурно обиљежје, као имприматур стваралачког рукописа. Наиме, како некада тако и сада, драму, свакако, чини супротстављеност двију тачака гледишта, сукоб двију енергија, различитост посматрачких пројекција, конфликт до којег не долази без управо наведених супротности и конфронтација. Томовићеве драме све то носе у себи. И по томе оне превасходно јесу драме. Истовремено, овај импозантни драмски циклус карактерише стваралачко обиљежје по којем у већини случајева драма јесте дијалог, али није простор. У овим драмама се излажу идеје, али вријеме које у њима може да се види, сагледа или осјећа, најчешће је дато не као спољашња околност, већ има функцију и значење инфузног и унутрашњег интегративног фактора.

Томовићева самосвојност у промишљању животне и духовне емпирије сублимисала се у аутопоетички став: „За сваког мислећег човјека од важности је да у себи однегује два опонентна начела: једно коме сав припада и друго коме сав не припада. У њиховом узајамном трвењу ангажује најбоље снаге ума и добија најбоља рјешења,” што представља један од основних обликовних поступака у интензивирању драмске радње у готово свим његовим драмама.

Главни јунаци Томовићевих драма су све, без изузетка, јаке и непоновљиве индивидуалности и персоналности. То значи, када се оне вербално исказују да поменути драмски дискурс дјелује попут монолога чак и у оним случајевима, када се не ради о монолозима, већ у укрштању гледишта. О сукобима из којих варнице врцају. Исто тако, овако јаке личности остављају мало простора за епизоде и споредне ликове. Отуда се већина Томовићевих драма или у великој мјери његове драме као цјелина могу схватити као трактати у дијалогизованој форми. Истина, не ради се о безличним дијалозима у којима се јављају само два гласа, на примјер *pro et contra*. Томовић у апострофираним дјелима захвата у саму суштину њихове комплексне проблематике. Разумије се, он се притом обилато служи високопознатим и референтним литерарним предлошцима. Групације ових текстова колико јесу драме, у значајној мјери јесу и нешто друго, колико јесу Томовићеве – у почетном импулсу и у извјесној мјери јесу још нечије, што ће рећи оних аутора који су овом писцу послужили за проблематизовање, односно преобликовање, односно ново ис-

казивање идеја и њиховог контрапункта, презентованих у свјетски познатим и већ поменутиим насловима.

Ако се мисли о правом животу ових драма, а прави живот њихов је тек онај који се одвија на „даскама које живот значе”, као живи покрет и жива ријеч, онда би о њиховој инсценацији по свој прилици требало размишљати од оног већ одавно виђеног и уходаног. Томовићеве драме могле би се схватити и као *Lese* драме – драме за читање, или пак као својеврсни рецитал, као синопсис са богатом симболичком и визуелном надградњом. Можда као визија чије би унутарње супротности биле праћене или илустроване добро, односно посебно осмишљеним драматуршким избором спољашњих супротности, оличених у аудитивним и визуелним ефектима.

Разумије се, такав приступ овим дјелима представљао би посве нов изазов за њихову неопходну надградњу, који, дакако, не би могао бити ни једноставан ни лак. То управо и јесте разлог што ова дјела, у смислу тематско-мотивског комплекса занимљива и изазовна, духовно и идејно раскошно богата, високих мисаоних узлета и узорних моралних начела, до сада углавном нису имала пуни и прави, што значи позоришни живот.

Вјероватно њих и њихове скривене потенцијале чека неко будуће вријеме.

Zagorka KALEZIĆ

DRAMAS OF SLOBODAN TOMOVIĆ

Summary

Dramatic opus of Slobodan Tomović encompasses over twenty dramas. They are thematically diverse, rich with ideas artistically accomplished. Tomović's interests in these dramas range from antique times, Byblical themes and heroes, to the great issues of French and October revolution, with their choser actors in the center. He finds inspiration in great writers Dostoyevski/ Kafka, Camus, Bulgakov, Orwell and others, especially the philosophy of the absurd. A special place in his work belongs to Njegos, his philosophy expressed in *Luca Mikrokozma*, anthropological and poetical problems. His famous dramas are *Satan Against God*, *Pilate's Return*, *Judges Uljanov's Predecessors*, *Myth About The Big Brother* and *Emptiness*.

